

Käännös oikeudellisen normitiedon välittäjänä

Tuija Kinnunen

Tampereen yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos

Abstract

This article is based on my Ph.D. study *Translation as a source of law – a study of legal concepts and their translation* which was published at the University of Tampere in 2006. The article focuses on the possibility and impossibility of mediating legal information and on the interpretation of translated legal information. International mobility has increased the number of cases where the parties involved represent several nationalities and where some issues need to be settled on the basis of translations of foreign rules and laws.

The empirical analysis of a Finnish law and its German translation provided an understanding of how profound a conceptual analysis is required in translating legislation. The analysis showed that legal concepts connect each paragraph to several comprehensive frames of institutional knowledge. The differences between the knowledge frames of the two systems give reason to expect that there may be risks involved in superficial interpretation. The knowledge frames analyzed in the study not only contained information related to interpreting the basic meaning of the concept but they also included extensive information which is entwined in the entire functioning of the judicial institution, for example in the functional processes related to these concepts (schemas).

1 Johdanto

Viime vuonna julkaistussa väitöstutkimuksessani *Käännös oikeudenkäyntiaineistona – lakitekstien tulkinta oikeuskäsitteiden kääntämisen näkökulmasta* (Kinnunen 2006) tarkastelin käännöstilannetta, jossa käännetyllä lakitekstillä on oikeudenkäynnissä oikeudelliseen informaatiolähteeseen verrattava asema. Tällaisessa tilanteessa käännöstä käytetään todisteena vieraan lainsäädännön sisällöstä, ja lakitekstin käännös ei ole autenttinen lakiteksti, jolla olisi voimassa olevaan lakiin verrattava status. Oikeudellisella informaatiolähteellä tarkoitetaan tekstilähdettä, jonka avulla tulkitsija saa tietoa varsinaisesta oikeuslähteestä, esimerkiksi vieraan valtion laista. Informaatiotarkoitukseen tehtyä lakitekstin käännöstä voidaan luonnehtia juristin näkökulmasta välineeksi, jonka avulla tulkitaan originaalia oikeutta ja koetetaan päästä lähelle sen alkuperäistä sanamuotoa.

Väitöstutkimuksessani tarkastelin suomalaisen kiinteistöoikeussäännösten, maakaaren (MK 12.4.1995/540) kiinteistöpanttioikeussäännöksiä ja lain saksankielistä käännöstä erityisesti kiinteistöpanttioikeuden käsitteiden yhdenmukaisen tulkinnan kannalta. Pohdin tutkimuksessani, millä tavalla lain kääntäminen vaikuttaa lain tulkintaan ja millä tavalla normitietoa voidaan käännösten avulla välittää oikeusistuinten käyttöön.

Yleisen kansainvälisen liikkuvuuden lisääntymisen vuoksi kansallisissa oikeusistuimissa joudutaan oikeustapausten ratkaisemiseksi soveltamaan vierasta oikeutta (siis toisen valtion sisäistä lainsäädäntöä) entistä useammin. Tätä tapahtuu huolimatta siitä, että

MikaEL

1

Kääntämisen ja tulkittauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu

Electronic proceedings of the Kätu symposium on translation and interpreting studies

1 (2007)

EU-lainsäädäntö on yhdenmukaistanut valtioiden sisäistä oikeutta. Prosessioikeuden säännökset määrittelevät, missä tilanteessa kansallinen oikeus ei enää riitä oikeusasian ratkaisemiseen ja tuomioistuimen on otettava huomioon vieraan valtion lainsäädäntö. Tällaisia tilanteita liittyy muun muassa perhe- ja perimysasioihin tai kansainvälisiin konkursseihin, kun riidan osapuoli on ulkomaalainen. Riidat voivat esimerkiksi käsitellä avioliiton purkamista ja lasten elatusta. Jos tuomarin kielitaito ei riitä käsiteltävän asian ratkaisemiseen muulla tapaa, oikeutta käydään myös käännetyn aineiston perusteella ja tulkausta apuna käyttäen. Oikeuskirjallisuudessa väitetään, että vierasta oikeutta tulkitaan suomalaisissa oikeusistuimissa usein väärin (ks. Koulu 2003: 8; Klami & Kuisma 2000: 59). Väitöstutkimuksessani pohdin kääntämisen näkökulmasta, mistä seikoista tämä saattaisi johtua, ja tarkastelin oikeudellisen ajattelun välittämisen yleisiä mahdollisuuksia. Tässä artikkelissa tuon esiin joitakin keskeisiä normitiedon välittämiseen ja tulkintaan liittyviä näkökohtia.

2 Vieraan normitiedon tulkinta

Oikeustieteessä vierasta oikeutta edustavien lakitekstien käännosten tulkintaa varten ei ole laadittu mitään erityisiä tulkintaperiaatteita. Vieraan oikeuden tulkinta nähdään silti erittäin haasteellisena tehtävänä (ks. esim. Klami & Kuisma 2000: 59). Pääohje on, että vierasta oikeutta olisi pääsääntöisesti tulkittava vieraan oikeuden kontekstissa (mts. 59). Tämä on vaikeata, jos tulkitsijalla ei ole pääsyä vieraan oikeuden merkitysyhteyteen esimerkiksi kielellisistä syistä.

Lakitekstien käännosten avulla tuomari tai asianajaja pyrkii saamaan selvää vieraassa oikeusjärjestelmässä voimassa olevista normeista eli selvittämään, millä tavalla tapaus ratkaistaisiin toisessa valtiossa. Oikeuskysymyksen ratkaisija etsii vastausta kysymykseen: ”Miten tilanne X on voimassa olevan oikeuden mukaan ratkaistava” (Aarnio 1989: 29). Ratkaisija joutuu pohtimaan, mitä lakitekstin ilmaukset merkitsevät tai mitä niiden voidaan tulkita merkitsevän jossakin sovellustilanteessa. Kääntäjä siis luo käännoksessä edellisen kaltaiselle soveltavalle tulkinnalle lähtökohdan. Normitieto on tietoa normeista eli tietoa siitä, millainen toiminta jossakin oikeusjärjestelmässä katsotaan oikeaksi tai vääräksi. Kun normitieto välittyy käännoksen avulla, lukijan on mahdollista muodostaa itselleen peruskäsitys siitä, mikä toisessa valtiossa katsotaan lainmukaiseksi toiminnaksi ja mikä taas ei. Vastakkaisessa tilanteessa voidaan ajatella, että lukija saa käännoksen perusteella – syystä tai toisesta – virheellisen käsityksen voimassa olevista normeista.

On huomattava, että on sinänsä väärin sanoa, että tieto normeista välittyisi teksteissä, sillä *normit* itsessään ovat tulkinnan tuloksia ja tekstin *normilauseet* ovat vain päättelymateriaalia (Aarnio 1989: 161–162). Tieto normeista muodostuu vasta tulkintaprosessissa, jolloin tieto on tulkitsevan toimijan ominaisuus, ei tekstin, joka sisältää pikemminkin informaatiota. Siksi myös kääntäjän toimintaa ajatellen oikeudellisen normitiedon välittämisessä on perimmiltään kysymys lain tulkitsemisesta ja oikeudenmukaisuuden ymmärtämisestä sekä sen ilmaisemisesta toisesta oikeusjärjestelmästä tulevalle lukijalle. Lakiteksti tai sen käännoksen muodostavat lähtökohdan tulkinnalle, jossa normia – ja viime kädessä oikeudenmukaisuutta – etsitään.

Lakitekstin tulkintaa voidaan kuvata siten, että jokainen (käännetyn) normilauseen jäsen voi saada tulkintatilanteessa useampia merkityksiä, mutta tulkitsija valitsee niistä tilanteen oikeudenmukaisen ratkaisemisen kannalta parhaimman. Aarnion (1989: 47) mukaan ”(n)ormit ovat olemassa samalla tavalla kuin eri ilmausten merkitykset ovat olemassa. Normeihin pääsee käsiksi vain kielen kautta, ja siksi tulkinta on aina tekstin ja kielen tulkintaa.” Käännettävä lakiteksti muodostaa yhtä lailla kääntäjälle hänen oman tulkintansa lähtökohdan kuin lakitekstin käänнос tulkinnan lähtökohdan käänноstä tulkitsevalle tuomarille.

Kääntäjän lähdeteksteinä olevat lakitekstit (lait ja asetukset) tarjoavat tietoa oikeusjärjestelmässä voimassa olevista normeista. Normilauseet ilmaisevat sinällään tai käännettyinä ainoastaan suppeasti oman perusmerkityksensä. Tämä yhtäältä helpottaa, mutta toisaalta vaikeuttaa lakitekstin kääntäjän tehtävää. Käännetyn normilauseen tulkitsijan vastuu normilauseen tekstinulkoisen kontekstin ymmärtämisen osalta on suuri. Ennen kuin kääntäjä vapautuu vastuustaan, hänen on pystyttävä perustelemaan pätevästi tuon tulkittavaksi tarjotun lauseen muoto. Normilauseen jokaisella ilmauksella on tulkintatilanteessa oma merkitys. Tekstin moninaisissa tulkintatilanteissa saamia erityisiä merkityksiä ei voi täysin ennakoida, mutta perusmerkityksistä voi ottaa selvää oikeusalan hyväksymistä tekstilähteistä (oikeuslähteistä).

Lakitekstien tarjoaman normitiedon syvällinen ymmärtäminen edellyttää normitekstejä tuottavan yhteiskunnan ja sen oikeusjärjestelmän laajaa ymmärtämistä, sillä oikeussäännöt heijastavat niitä säättävän yhteiskunnan arvostuksia. On ymmärrettävä yhteisön arvoja, historiaa ja vallitsevia käsityksiä sekä tavoitteita, ennen kuin voi ymmärtää yhteisön itselleen asettamia normeja (ks. esim. Mattila 2000: 32). Normitekstit saavat merkityksensä sekä siitä, miten niitä noudatetaan (mitä niiden siis tulkitaan merkitsevän), että siitä, miten oikeuslaitos tulkitsee niiden merkitystä ratkaisuisaan. Vaatimus lakitekstien syvällisestä ymmärtämisestä kohdistuu haasteena lakitekstien käyttäjille, näiden tekstien kääntäjille ja näiden käänноsten tulkitsijoille. Erityisesti käänноsten tulkitsijoiden on syytä muistaa, että käännetyn normin tulkitseminen lähdeoikeusjärjestelmässä tarkoitetulla tavalla (ks. edellä Klami & Kuisma 2000) ei ole välttämättä mahdollista yksittäisen normikäänноksen perusteella. Vieraan oikeuden tulkinnan haasteellisuus luo paineita niin oikeudelliselle ratkaisijalle kuin kääntäjällekin.

3 Kääntämisen kysymyksiä

3.1 Tarkkuusodotus

Normitiedon välittämisen mahdollisuus liittyy perinteiseen kysymykseen: onko kääntäminen ylipäänsä mahdollista vai tyystin mahdotonta (ks. esim. Cao 2007, 4)? Kysymys tarkoittanee useimmin: onko merkityksen välittämiseen perustuva tarkka (ekvivalentti) kääntäminen mahdollista? Jos tarkkuus perustuu merkitysten ekvivalenssiin, oikeusalan tekstien tarkka kääntäminen ei voi olla täysin mahdollista. Toinen kysymys on: onko merkitysten vastaavuuteen perustuvaa tarkkaa kääntämistä realistista tavoitella? Täydell-

lisen vastaavuuden rajoja voi testata yhdenkin kielen sisällä pohtimalla, voiko saman asian ilmaista samamerkityksisenä erilaisia ilmauksia käyttämällä. Kun kaksi ilmausta poikkeaa toisistaan, ne voidaan tulkita eri tavoin. Ja vaikka ne olisivat samat, ne voidaan eri tilanteissa siitä huolimatta tulkita eri tavoin.

Lakitekstien ”pyhydestä” johtuen uskomus on ollut, että merkityksen välittymistä suojellaan parhaiten edellyttämällä kääntäjiltä sananmukaista kääntämistä. Lakitekstien kääntäjän työltä on odotettu ennen muuta tarkkuutta, täydellisyyttä ja objektiivisuutta (ks. esim. Stolze 1999: 45). Tarkkuuden vaatimus on ollut lakitekstien kääntämisessä jopa niin kutsuttu *sine qua non* – muun toiminnan ehdoton edellytys (Šarčević 1990: 157). Yleisimmin tarkalla kääntämisellä on ymmärretty sellaista kääntämistä, jossa lähdetekstin rakenteessa näkyviä merkitystä kantavia osia ei jätetä ilmaisematta käännöksestä. Silloin ajatellaan, että kääntämällä ilmaus ilmaukselta kaikki tekstin rakenteessa ”näkyvä”, tekstissä ”oleva” merkitys kulkeutuu varmimmin mukana, ja kääntäjän oma tulkintavastuu on pienimmillään. Sekä juristit että lakitekstien kääntäjät ovat suosineet sellaisia käännostrategioita, jotka korostavat lähdetekstin merkitystä kohdekielisten lukijoiden kustannuksella (Šarčević 1985: 127–128).

Tarkkuusodotuksesta ja kirjaimellisesta kääntämisestä on muodostunut historian saatossa kääntäjien työtä ohjaava ”normi” (ks. esim. Hermans 1997), johon liittyviä vaatimuksia ei ole useinkaan kyseenalaistettu (vrt. Engberg 1999: 83–84). Perinteinen vaatimus on, että mitään ei saa jättää tekstistä pois, mutta toisaalta käännökseen ei myöskään pidä lisätä mitään (ks. esim. Chaffey 1988). Tarkkuuden käsitettä ei lopulta ole määriteltä kovin tarkasti; ei ole sanottu, minkä vastaavuudesta tarkkaan ottaen ollaan kiinnostuneita. Siitä, *miten* asiat on sanottu, vai siitä, *mitä* sanottu merkitsee? Kääntäjän kannalta kiperä kysymys on, miten läheisesti muoto ja merkitys ovat yhtä. Kysymykseen vastaaminen edellyttää oikeusalan kielenkäytön ja toiminnan tuntemusta.

On täysin ymmärrettävää, että käännoksiltä edellytetään vastaavuutta, jotta niihin voidaan luottaa tulkintaperusteena. Kun on kyse oikeusturvasta, tulkintaperusteen ei pitäisi olla vaillinainen, ja normilauseiden pitäisi olla mahdollisimman vähän muuntuneina tulkitsijan käytössä. Käännoksen muodon kannalta on kuitenkin huomattava, kuten edellä jo todettiin, että oikeusteoriassa *normi* ei ole sama asia kuin *normilause* (Aarnio 1989: 161–162). Normi on sovellustilanteessa tulkinnan tulos. Siksi ei pidä ajatella, että käännoksen normilauseet olisivat sen kummemmin valmiiksi tarjoiltuja normeja kuin muutkaan lakitekstien lauseet. Ne ovat normilauseen muotoisia kääntäjän tulkintoja toisenkielisistä normeista – soveltavalle juristille siis ainoastaan päättelymateriaalia. Tästä huolimatta normilauseen tarkasti harkittu muoto ei ole sivuseikka, sillä käännetyt normilauseet ovat päättelyn ja tulkinnan lähtökohtia. Normin ilmaisemisen muoto ei voi olla lukijaansa ajattelevalle kääntäjälle sivuseikka. Kääntäjän oman toiminnan ohjenuorana pitää olla sen toiminnan mahdollistaminen, johon hän myös omalla toiminnallaan osallistuu (ks. esim. Šarčević 1997: 3). On siis ymmärrettävä, ”mitä oikein ollaan tekemässä”. Kääntäjä valitsee työn lähtökohdaksi ilmaukset, joiden merkitysten pohjalta lähdetään tekemään oikeudellista ratkaisua. Näin kääntäjästä ja käännoksestä tulee funktionaalinen osa oikeusprosessia. Kääntäjän vastuu normitiedon välittäjänä on tästä huolimatta rajallinen: tekstin tulkinnanvaraisuus on lain soveltamiselle ominainen piirre, ja soveltajan valta ja vastuu pysyvät edelleen tuomarilla.

Normilause olisi pystyttävä ilmaisemaan niin selkeästi, että lain tulkitsija pystyy tunnistamaan, minkä tyyppisen käyttäytymisen normi mahdollistaa (Kjaer 1999). Lukijan olisi pystyttävä tulkitsemaan, millainen tulkinnanvaraisuus normin ehdollisuuteen liittyy (mt.). Normit ilmaistaan tyypillisesti käyttämällä rakennetta ”jos–niin”. Tämä on ehdollinen syy–seuraus-päätelymalli, ja käytetty kielellinen rakenne ilmaisee, miten jonkin asian *pitäisi* olla, jos tietyt ehdot täyttyvät. Rakenteen alkuosa ilmaisee niin kutsuttua oikeustosiasiaa ja loppuosa oikeusseuraamusta. Normin rakenteen säilyttäminen on tärkeää, jotta ehdollisuus ja seuraamukset kävisivät samalla tapaa ilmi. Kjaer (mts. 114–117) kuitenkin muistuttaa, että kääntäjän pitäisi miettiä, onko lainkohdan samankaltaisen tulkinnan kannalta aina keskeisintä säilyttää lähdetekstin rakenteeseen liittyvä merkitys vai voisiko asian ilmaista kohdekielen kannalta tehokkaammin ja selvemmin toisella tapaa. Normilauseet avaavat lukijalle tulkintakehyksen (Busse 1992: 263): ne ikään kuin paaluttavat lukijalle sen tontin, jolla hän voi ryhtyä liikkumaan lauseen merkitystä määrittäessään, ja siksi kääntäjä ei voi määrittää tulkinnan lopputulosta.

Koska taustatiedon ja tilanteen osuus normilauseen merkityksen määrittämisessä on niin suuri, tekstin rakennetta tarkasti noudatteleva kääntäminen ei takaa sitä, että käännöksen tarkoittamat merkitykset avautuisivat kohdekieliselle lukijalle samansisältöisinä kuin lähdejärjestelmän lukijoille. Käännös itsessään ei useinkaan tarjoa lukijalle niitä tietoja, joiden avulla tämä voisi ymmärtää, mitä käännetty normilause tarkoittaa. Näitä tietoja on hankittava muista lähteistä. Ongelma tosin on usein, että nämä muut lähteet ovat vieraskielisiä, ja myös ne olisi käännettävä, jotta käännetty normilause voitaisiin tulkita ”oikein” – siis lähdeinstituutiosta tavanomaisessa merkityksessä. Vaatimus lähdetekstin täyden merkityksen välittämistä on ymmärrettävä toivomus. Mutta jos kääntäjä todella yrittäisi välittää tekstin täyden merkityksen, teksti olisi esimerkiksi oikeuskäsitteiden osalta loputonta eksplikaatiota (toisin sanoen merkitysten avaamista). Esimerkiksi saksalaisessa kommentaarikirjallisuudessa yksittäisen lakipykälän merkitystä saatetaan selittää usealla kymmenellä sivulla. Jos esimerkiksi selittäviä relatiivilauseita lisättäisiin käännökseen runsaasti, tekstin norminomaisuus hajoaisi ilmaisun rakenteiden muuttuessa, ja lukijan olisi entistä hankalampaa saada selville, millainen normilause lähdejärjestelmässä on tulkinnan lähtökohta.

Jos merkityksen täydellistä välittämistä vaaditaan, merkitystä olisi voitava selittää muualla kuin itse tekstissä. Tämä olisi tehtävä kommentissa tai alaviitteessä. Tällaista lukijalta puuttuvien tietojen kompensointia suositellaan usein (ks. esim. Šarčević 1997: 277). Analysoidessaan käännettävää tekstiä ja vertaillaessaan siihen liittyviä lähde- ja kohdeoikeusjärjestelmän käsitteitä kääntäjä saa selville erittäin paljon oikeusvertailevaa tietoa, jota ei ole syytä piilottaa vaan tuoda aktiivisesti esiin kääntäjän huomautuksissa tai alaviitteissä. Näin kääntäjän ratkaisujen omat tulkintaperustelut eivät jää perustelemattomina näkymättömiin. Kaksinkertaista käsitteiden vertailemiseen liittyvää työtä vältetään, jos kääntäjän roolia avataan oikeudellisessa kääntämisessä kulttuurisen ”konsultin”, tai käännösten ”asianajajan” tai ”edunvalvojan” suuntaan. Kääntäjien perusteluista tuomioistuimen edustaja voi vetää omat johtopäätöksensä siitä, onko käännös tehty ”oikein”, ja pystyy myös näkemään, miksi kääntäjä on menetellyt siten kuin on menetellyt.

Kuten edellä kävi ilmi, kääntämisen tarkkuuden katsotaan yleisimmin merkitsevän sitä, että lähdetekstin minkään ilmauksen merkitystä ei jätetä ilmaisematta kohdetekstissä. Tällaisella tarkkuudella ei kuitenkaan ole paljonkaan tekemistä merkityksen laaja-alaisuuden tai sen kulttuurisen erityisyyden välittämisen kanssa. Tarkan kääntämisen kahtena ääripäänä voidaan pitää sanasanaista, rakennetta seuraavaa kääntämistä ja eksplikoivaa, lähdetekstien merkityksiä avaavaa kääntämistä. Ensimmäisen tuloksena on niukasti ilmaistu merkitys, toisen tuloksena laajasti ilmaistu merkitys. Ensimmäisen tulkinta lisää lukijan vastuuta, jälkimmäinen kääntäjän vastuuta. Käännös voi olla tarkka sillä tavalla, että se ensisijaisesti välittää lähdetekstin kieliopillista merkitystä, mutta niin tehdessään lauseen merkitys kaikessa moninaisuudessaan saattaa jäädä välittymättä, mikä taas saattaa olla kohtalokasta normin ”oikean” tulkinnan kannalta. Jos kääntäjä ennakoii tulkintaongelmia, rakenteelle uskollinen käännös olisi vähintäänkin varustettava kommentteilla.

3.2 Oikeuskäsitteiden tulkinta

Lauseen merkityksen moninaisuus käy ilmi, kun lähdetään tarkastelemaan kahden eri oikeusjärjestelmän toisiaan näennäisesti vastaavia oikeuskäsitteitä. Normin rakenne voidaan ehkä ilmaista samoin, mutta normin merkitys voidaan silti tulkita kovin eri tavoin. Normin lauserakenne pyrkii ilmaisemaan asiat tarkasti, mutta nurinkurista kyllä, oikeuskäsitteet itsessään ovat usein kovin monimerkityksisiä ja tulkinnanvaraisia. Tämä takaa sen, että lakien soveltaminen on mahdollista ja että jokaista oikeustapausta varten ei tarvita omia säännöksiä. Oikeuskäsitteiden monitulkintaisuus on yksi suurimmista esteistä oikeudellisen tiedon ”tarkalle” välittämiseksi lakitekstimäisessä muodossaan. Toisaalta se on myös samalla sen mahdollistaja, että vähintäänkin prototyyppisiin merkityksiin perustuva viestintä yli rajojen mahdollistuu. Viestinnän onnistumisen todennäköisyyteen vaikuttaa se, miten läheiset oikeusjärjestykset ovat toisilleen.

Normitieto on ilmaistu tehokkaasti laajamerkityksisten oikeuskäsitteiden avulla. Nämä käsitteet saavat merkityksensä muista lakiteksteistä, tulkintatraditiosta, oikeuskäytännöstä ja oikeusvalmistelun asiakirjoista. Oikeuskäsitteiden merkityksen ”tarkka” tunteminen merkitsee väitöstutkimuksessa tekemäni vertailevan käsitteanalyysin perusteella sitä, että tuntee näiden käsitteiden merkitystä määrittävien muiden normitekstien sisällön. Oikeuskäsitteistä monet ovat jo itsessään laajamerkityksisiä oikeusinstituutioita. Tällaisia ovat esimerkiksi käsitteet *avioliitto*, *kauppa* tai *panntaus*. Kahdessa eri oikeusjärjestelmässä näiden yläkäsitteiden perusmerkitykset voivat olla hyvin lähellä toisiaan, mikä takaa sen, että kääntäminen ja käännösten tulkinta on ylipäänsä mahdollista ja mielekäästä, mutta vaikeudet alkavat siitä, kun käännettyjä normilauseita ryhdytään tulkitsemaan sovellustilanteessa ilman tietoa näiden käsitteiden lähdekielisistä merkityksistä. Käännöstä ei voi ainakaan periaatteessa ymmärtää tarkasti, jos ei tunne lähdejärjestelmän käsitteistöä tai saa niistä riittävästi tietoa.

Lakitekstien kääntämisen haasteeksi muodostuu ennakoita toisesta oikeusjärjestelmästä tulevan lukijan ilmauksiin liittämät käsitykset ja merkitykset. Lukijan tietojen ennakkointia ja käännösratkaisujen sopeuttamista niihin on käännöstieteessä pohdittu muun muassa kehysemanttisen tutkimuksen piirissä niin kutsutuissa *scenes-and-frames* -teorioissa

(ks. Vannerem & Snell-Hornby 1986, Snell-Hornby 1988, Vermeer & Witte 1990, Vermeer 1993). Kääntämisen kognitiivista ulottuvuutta tuo esiin myös viestinnän relevanssiteoriaa edustava Gutt (ks. esim. Gutt 2005). Gutt (mts. 46) muun muassa toteaa, että käännöksiltä odotetaan usein täydellistä ymmärrettävyyttä, vaikka lähdeteksti olisi syntynyt lukijan kognitiivisiin lähtökohtiin verrattuna hyvinkin erilaisessa ympäristössä. Guttin (2000: 161–166) mukaan kääntämisessä oleellisinta olisi verrata toisiinsa lähdetekstin ja kohdetekstin mahdollisia tulkintoja, ja pohtia, ovatko ne sellaisia, joita viestinnässä on tavoiteltu. Käännetyn viestin ymmärtäminen riippuu uuden vastaanottajakunnan edellytyksistä ymmärtää käännöksen kuvaamaa lähdekulttuurista kontekstia (Gutt 2005: 47). Normitiedon välittämisen kannalta oleellista olisi esimerkiksi miettiä, millä tavalla lukijan tuntemat oikeuskäsitteiden merkitykset poikkeavat niistä merkityksistä, jotka liittyvät lähdetekstissä käytettyihin käsitteisiin, ja millä tavalla mahdollisesti poikkeavat merkitykset voitaisiin tuoda käännöksessä esiin.

Kehysesmantiikassa tulkintaa selitetään *kehyksen* käsitteen avulla. Termillä *kehys* tarkoitetaan Petruckin (1996) mukaan sellaista toisiinsa liittyvien käsitteiden muodostamaa järjestelmää, jossa yhden käsitteen ymmärtäminen edellyttää koko järjestelmän ymmärtämistä. Kun yhtä käsitettä käytetään, koko käsitejärjestelmä aktivoituu. Kun jonkin ilmauksen ymmärtäminen ja tulkinta mielletään tällä tavalla, voidaan helposti nähdä, miten paljon ongelmia voi liittyä joko lakitekstin kääntämiseen tai käännetyn lain tulkintaan. Jos kääntäjä ei tunne käsitteen tulkinnan edellyttämää käsitejärjestelmää, teksti tuntuu mahdottomalta ymmärtää niin perinpohjaisesti, mitä kääntäminen edellyttää. Jos taas käännöksen tulkitsija ei tunne tekstin laatimisen taustalla ollutta lähdejärjestelmän käsitteistöä, käännösten ilmausten tulkinnassa tarvittavat käsitejärjestelmät saattavat korvautua omasta järjestelmästä tutuilla merkityksillä. Kehystä voidaan luonnehtia koherentiksi tiedon alueeksi (Croft & Cruse 2004: 14–17).

Kehysesmantiikassa ilmausten tulkinnassa on erittäin keskeinen rooli käsitteen käyttöön liittyvillä toiminnallisilla skeemoilla (Fillmore, Johnson & Petruck 2003: 235). Toiminnalliseen skeemaan liittyvät käsitteet muodostavat tulkinnalle kehyksen. Skeemoihin sitoutuu erilaisia toimintaan liittyviä elementtejä. Perusskeema on esimerkiksi *kaupan* tekeminen, josta yksi muunnos useampine elementteineen on kiinteistökaupan tekeminen, jolloin perusskeemaan lisätään usein vielä esimerkiksi laina, lainaaja ja lainanantaja (ks. Lowe, Baker & Fillmore 1997: 18–19). Kun tällaiseen skeemaan liittyvää käsitettä käytetään tekstissä, koko skeema aktivoituu asiantuntijalukijalle (ks. esim. Engberg 2000: 42). Lakitekstejä käännettäessä olisi erityisesti pohdittava, millaisia skeemoja kohdekieliset ilmaukset aktivoivat, ja miten tämä vaikuttaa normitiedon välittymisen mahdollisuuksiin.

3.3 Maakaaren käsitteiden tulkinta

Analysoin tutkimuksessani kiinteistöpanttioikeuden perustamiseen liittyvää tapahtumasarjaa (skeemaa) sekä Suomen että Saksan oikeusjärjestyksessä. Kiinteistöpanttioikeuden perustamisen lakiperusteisia vaiheita voidaan pitää totuttuna tapahtumasarjana, jonka tietyn oikeusjärjestyksen tunteva lukija liittää kiinteistöpanttioikeuden perustamiseen. Vertailin, millaisia toimintoja kahdessa eri oikeusjärjestyksessä liitetään saman-

kaltaisiin käsitteisiin. Tarkoitus oli osoittaa, että lähde- ja kohdekuulttuurin lukijoiden erilaiset skemaattiset mallit (tulkintakehykset) voivat vaikeuttaa käännöksen tulkintaa. Oikeuksien perustamiseen liittyviä tapahtumasarjoja säädellään erilaisilla normi- ja ohjeteksteillä. Normit määräävät, mitkä edellytykset ja vaiheet on käytävä läpi ennen kuin esimerkiksi kiinteistöpanntioikeus voidaan katsoa perustetuksi. Kiinteistöpanntioikeuden perustaminen kaikkine osatekijöineen muodostaa kokonaistulkintakehyksen, merkitysyhteyden, jota vasten yksittäisiä säännöksiä tulkitaan. Yksittäiset säännökset taas ovat malleja tapahtumasarjan yksittäisistä vaiheista.

Kiinteistöpanntioikeuden perustamisen vaiheita kuvaa seuraava maakaaren momentti (MK 15:2.1): ”Kiinteistöpanntioikeus perustetaan vahvistamalla kiinteistöön tai muuhun kiinnityksen kohteeseen kiinnitys ja luovuttamalla kiinnityksestä todistukseksi saatu panttikirja velkojalle saamisen vakuudeksi.” Ensimmäinen vaihe on kiinnityksen vahvistaminen ja toinen vaihe on panttikirjan luovuttaminen. Momentissa käytetyistä käsitteistä voi niiden tulkinnassa tarvittavan tekstinulkoisen tiedon perusteella päätellä, että kiinteistöpanntioikeuden perustamiseen liittyy runsaasti yleisiä oikeudelliseen toimintaan liittyviä tietokehyksiä (perusskeemoja). Jo yhdessä momentissa on kyse kiinteän esineen panttaamisesta, oikeuden kiinnittämisestä, oikeuden vahvistamisesta, oikeuden todistamisesta, todistuksen saamisesta, todistuksen luovuttamisesta, oikeuden luovuttamisesta, oikeuden saamisesta, oikeussuhteen luomisesta, velkasuhteeseen asettumisesta, velkasuhteen osapuolena toimimisesta ja vakuuden antamisesta. Tekstiin kiinnittyy näiden asioiden sääntelyn kautta melkoinen muiden säännösten määrä, jolloin teksti voidaan nähdä olevan osa laajaa säännöstekstien intertekstuaalista verkostoa. Tämän monitahoisen tekstien ja käsitteiden muodostaman verkoston pitäisi olla läsnä näinkin lyhyen tekstin merkityksen tulkinnassa. Tulkinnassa momentissa käytettyihin käsitteisiin kiinnittyy lisäksi erilaisia toiminnan osaksi mielletäviä funktionaalisia kehuselementtejä, kuten oikeussuhteen osapuolia ja rooleja, asiakirjoja, oikeuksia, oikeuden kohteita, velvoitteita, toimipaikkoja, menettelysääntöjä ja muutosääntöjä jne.

Analysoituani sekä suomalaista että saksalaista kiinteistöpanntioikeuden perustamisen perusskeemaa huomasin joitakin poikkeamia kiinteistöpanntioikeuden perustamisen vaiheissa. Esimerkiksi suomalaisella *kiinnityksen* käsitteellä ja sen käännökseen valitulla saksankielisellä vastineella *Eintragung* on erilaisia oikeusvaikutuksia. Kiinteistön kiinnittäminen tapahtuu Suomessa ja Saksassa erilaisten toiminnallisten vaiheiden kautta. Saksassa kiinteistö kiinnitetään merkitsemällä tieto asiasta kiinteistökirjaan. Tätä toimenpidettä kutsutaan nimellä *Eintragung*. Tämä merkintä kiinnityksestä kiinteistökirjassa luo oikeusvaikutuksen eli merkinnän vaikutus on, että panttioikeus kiinteistöön on perustettu. Suomessa sen sijaan on vastaavanlaisen rekisterimerkinnän lisäksi luovutettava lainanantajalle (yleensä pankille) panttikirja, jossa määritellään velkasuhde ja pantin suuruus. Näin kiinnittämisen käsitteeseen liittyy kahdessa eri oikeusjärjestyksessä kaksi erilaista skeemaa. Suomalaisen kiinteistölain käännöksessä sanan *Eintragung* käyttö saattaa luoda riittämättömässä kontekstissa vaikutelman oikeusvaikutuksen (panttioikeuden) syntymisestä ennen kuin kyseistä oikeutta on perustettu.

Näillä kiinnittämistä ilmaisevilla käsitteillä on toisaalta riittävästi yhteistä vertailupohjaa (*tertium comparationis*), joten niitä voidaan monissa tilanteissa käyttää toistensa vastineina. Tämän tyyppinen prototyyppinen tieto ei ole kuitenkaan kaikissa oikeudelli-

sisä ratkaisutilanteissa riittävän täsmällistä: se ei aina riitä lähdejärjestyksen normin selvittämiseen tai perustellun oikeusratkaisun tekemiseen. Lakikielen sanojen merkityksen soveltava tulkinta edellyttää myös piirrelistatyyppistä tarkkaa merkityksen selvittelyä (ks. esim. *omistuksen (ownership)* käsitteestä Fillmore 2003 [1978]: 287). Toisin sanoen tällaisilla perusteilla normitieto EI kaikissa tilanteissa voi välittyä sellaisena kuin lähdetekstiä tulkittaisiin lähdeoikeusjärjestyksessä. Perusmerkitysten samankaltaisuus saattaa luoda petollisen vaikutelman kahden eri oikeusjärjestyksen normistojen samankaltaisuudesta.

Yksittäisen ilmauksen tulkintaa, kuten esimerkiksi sanan *Eintragung* tulkintaa, rajaavat käännoksessä ilmauksen lauseyhteys ja pykälä, samoin kuin koko ilmausta ympäröivä säädös ja sen sisäinen yhtenäisyys, samoin säädöksen systeemiyhteys – puhumattakaan asiayhteydestä ja siitä, että oikeudelliset normit usein ovat ytimeltään samantyyppisiä esimerkiksi roomalais-germaanisessa oikeuskulttuurissa. Käännoästä ei voi tulkita tämän kaiken tietämyksen vastaisesti. Mitä lähempänä oikeusjärjestysten ajattelu on toisiaan, sitä varmempaa oletettavasti on, että normilauseita tulkitaan samansuuntaisesti. Käännoä ei välttämättä ole se tekijä, joka muuttaa tulkinnan toiseksi vaan pikemminkin sen tekee oikeusjärjestys ja se tulkintaperinne, jonka perusteella tulkinta tehdään.

Normitiedon riittävän välittymisen edellytyksiä voidaan parantaa, jos kääntäjä tekee itsensä näkyväksi ja huolehtii viestinnän mahdollistumisesta esimerkiksi alaviitteitä käyttämällä, jossa perustelee omat tulkintaratkaisunsa. Toinen edellytys on, että lukija tiedostaa tiedonhankkimisen vastuunsa, ja sen, että ylipäänsä lukee käännoästä. Lakitekstin käännoästen lukija ei voi olla naiivi lukija eikä hänen pidä unohtaa lukevansa käännoästä. Päinvastoin lukijan pitää tarkasti mieltää, että käännoästekstissä on kyse käsitteistä, joiden sisällöstä hänen on otettava tarkasti selkoa. Kolmas edellytys normitiedon riittäväälle välittymiselle on, että hyväksytään tiettyjä tekstin tulkintaan liittyviä tosiseikkoja, kuten se, että teksti (siis myös käännoä) on viisaampi kuin laatijansa. Tällöin hyväksytään se, että *myös* käännoäksen tarjoamaa normitietoa voi tulkita monella tapaa. Käännoä ei voi pysäyttää tulkintaa, vaikka kääntäjä olisi tehnyt jo oman rajauksensa. Normitiedon riittävän välittymisen mahdollistaa myös se, että luovutaan ideologiasta, jonka mukaan toisen oikeusjärjestyksen ymmärtäminen kokonaisuudessaan olisi kaikissa tilanteissa mahdollista. Tällöin päätetään luottaa käännoäsestä tulkittavissa olevaan tietoon, jos muuta tietoa ei ole mahdollista saada. Yksi tärkeimmistä normitiedon välittämisen mahdollistajia on edelleen se, että ammattitaitoiselle kääntäjälle annetaan mahdollisuus riittävän huolellisen merkitysanalyysin tekemiseen ja tarjotaan tilaisuus yhteistyön tekemiseen tekstin käsittelemän aiheen asiantuntijoiden kanssa. Merkitysanalyysia tehdessään ja keskusteluja käydessään kääntäjä pystyy arvioimaan uuden lukijan taustatiedot, todennäköiset tulkintaongelmat ja määrittämään perusteet sille, millä tapaa lähdeteksti ilmaistaan toisella kielellä siten, että se palvelee käyttäjänsä mahdollisimman tehokkaana informaatiolähteenä.

4 Lopuksi

Normitiedon välittäjiä voisi perinteiseen tapaan kuvata sanansaattajiksi kahden eri oikeusjärjestystä edustavan instituution, kuten vaikkapa Saksan ja Suomen oikeuslaitosten välillä. Sen sijaan normien käännoiksi voisi luonnehtia dramaattisemmin Riksteaternin *Utvandrarna*-näytelmän (Wasa Teater 20.4.2007) tapaisiksi siirtolaisiksi tai muukalaisiksi vieraalla maalla, joiden kohtalo jää usein vastaanottajien armeliaisuuden ja suopeuden varaan. Kuten näytelmässä nähtiin, muualta tulleen vieraan kertomaa ei aina täysin ymmärretä tai se ymmärretään toisin kuin on tarkoitettu, vaikka yleisinhimillistäkin elämän tuomaa kokemuspohjaa on. Vieraan sanoma ei kytkeydy tuttuihin merkityksiin, vaikka sanat sinänsä olisivat tuttuja. Vieraan sanoissa kaikuu häivähdyksistä toisesta kulttuurista, aavistus laajemmasta ja toisenlaisesta merkityksestä, sisällöstä, johon pelkän sanotun tai kuullun kautta ei tunne pääseväänsä käsiksi. Parhaimmillaan vieras kohdataan vastaanottavaisin ja uutta omaksuvin mielin, mutta pieni varaus takataskussa yllättävien tilanteiden varalta.

Jotta käännoksen vierautta voitaisiin tulkita ”oikein”, kääntäjän olisi normitiedon välittymisen näkökulmasta pidettävä huolta lukijan toiminnan tiedollisista edellytyksistä. Lakien kääntäminen ja näiden käännosten tulkinta on mahdollista, kun tehtävään osallistuvilla on riittävästi tieto- ja ymmärryspohjaa ja kun kahden eri tekstin tulkinnan ei otaksuta olevan täydellisen identtinen (ks. myös Cao 2007: 34–35).

Lähteet

Aarnio, Aulis 1989. *Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja*. Porvoo: WSOY.

Busse, Dietrich 1992. *Recht als Text. Linguistische Untersuchungen zur Arbeit mit Sprache in einer gesellschaftlichen Institution*. Tübingen: Niemeyer.

Cao, Deborah 2007. *Translating Law*. Clevedon: Multilingual Matters.

Chaffey, Patrick 1988. *The Immigration Act. An English translation prepared for the Ministry of Justice with an accompanying commentary and a Norwegian-English Glossary*. Centre for Applied Linguistics. University of Oslo.

Croft, William & Alan Cruse 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press.

Engberg, Jan 1999. Übersetzen von Gerichtsurteilen: Der Einfluß der Perspektive. Teoksessa: Peter Sandrini (toim.) *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Narr: Tübingen, 83–101.

Engberg, Jan 2000. Does routine formulation change meaning? – The impact of genre on word semantics in the legal domain. Teoksessa: Lita Lundquist & Robert J. Jarvella (toim.) *Language, Text and Knowledge. Mental Models of Expert Communication*. Berlin, de Gruyter, 31–48.

Fillmore, Charles J. 2003 [1978]. On the Organization of Semantic Information in the Lexicon. *Form and Meaning in Language. Volume I: Papers on Semantic Roles*. Stanford: CSLI Publications, 261–289.

Fillmore, Charles J., Christopher R. Johnson & Miriam R. L. Petruck 2003. Background to FrameNet. *International Journal of Lexicography*. 16:3, 235–250.

Hermans, T. 1997. The task of the translator in the European Renaissance: explorations in a discursive field. Teoksessa: Susan Bassnett (toim.) *Translating Literature*. Cambridge: D. S. Brewer.

Gutt, Ernst-August 2000. Issues of Translation Research in the Inferential Paradigm of Communication. Teoksessa: Maeve Olohan (toim.) *Intercultural Faultlines*. Manchester: St. Jerome, 161–179.

Gutt, Ernst-August 2005. On the significance of the Cognitive Core of Translation. *The Translator* 11:1, 25–49.

Kinnunen, Tuija 2006. *Käännös oikeudenkäyntiaineistona – lakitekstien tulkinta oikeuskäsitteiden kääntämisen näkökulmasta*. Acta Universitatis Tamperensis 1173. Tampereen yliopisto, Kieli- ja käännöstieteiden laitos.

Kjær, Anne Lise 1999. Überlegungen zum Verhältnis von Sprache und Recht bei der Übersetzung von Rechtstexten der Europäischen Union. Teoksessa: Peter Sandrini (toim.) *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Narr: Tübingen, 63–79.

Klami, Hannu Tapani & Kuisma, Eira 2000. *Suomen kansainvälinen yksityisoikeus*. 3. uud. p. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.

Koulu, Risto 2003. *Kansainvälinen siviiliprosessioikeus pääpiirteittäin*. Helsinki: WSOY.

Lowe, John B., Collin F. Baker & Charles J. Fillmore 1997. A Frame-Semantic Approach to Semantic Annotation. *Proceedings of the SIGLEX workshop "Tagging Text with Lexical Semantics: Why, What, and How?"*. ANLP97. Saatavissa: <http://acl.ldc.upenn.edu/W/W97/W97-0204.pdf> [viitattu 15.12.2005].

Mattila, Heikki 2000. Oikeuskulttuuri ja lakikielen tutkimus. *Lakimies* 98:1, 28–38.

Petruck, Miriam R. L. 1996. Frame Semantics. Teoksessa: Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert & Chris Bulcaen (toim.) *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam: Benjamins. Saatavissa: <http://framenet.icsi.berkeley.edu/papers/miriam.FS2.pdf> [viitattu 6.3.2006].

Šarčević, Susan 1985. Translation of culture-bound terms in laws. *Multilingua* 1985:4–3, 127–133.

Šarčević, Susan 1990. Strategiebedingtes Übersetzen aus den kleineren Sprachen im Fachbereich Jura. *Babel* 36:3, 155–166.

Šarčević, Susan 1997. *New Approach to Legal Translation*. Hague: Kluwer Law International.

Snell-Hornby, Mary 1988. *Translation Studies. An Integrated Approach*. Amsterdam: Benjamins.

Stolze, Radegundis 1999. Expertenwissen des juristischen Fachübersetzers. Teoksessa: Peter Sandrini (toim.) *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Narr: Tübingen, 45–62.

Vannerem, Mia & Mary Snell-Hornby 1986. Die Szene hinter dem Text: “scenes-and-frames semantics” in der Übersetzung. Teoksessa: Mary Snell-Hornby (toim.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen: Francke, 184–205.

Vermeer, Hans 1993. Kulturspezifik von scenes and frames – Zweimal Brasilien und zurück. Teoksessa: Justa Holz-Mänttari & Christiane Nord (toim.) *Traducere Navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*. Studia translologica. Schriften des Instituts für Translationswissenschaft der Universität Tampere, 383–394.

Vermeer, Hans & Heidrun Witte 1990. *Mögen Sie Zistrosen? Scenes & frames & channels im translatorischen Handeln*. Heidelberg: Julius Groos.